

Иванка Попова-Велева

ЗА НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ПУБЛИЦИСТИЧНИЯ ФУНКЦИОНАЛЕН СТИЛ В СПОРТНАТА ЖУРНАЛИСТИКА

1. Стилистика или лингвистика: език или стил?

Стилистиката е онази област от знанието за езика и неговата употреба, която, образно казано, напълно господства през XIX и началото на XX век. (Нека да не се връщаме чак в древността и припомним „Риториката“ на Аристотел с безспорното ѝ значение и до днес, а да се опитаме в рамките на една кратка по обем работа да съсредоточим нашето внимание върху съвременния етап от развитието на тази наука.) В началото на посочения период тя се е схващала обаче като наука за „особен“ (чужд, различен) език в езика, като нещо „привнесено“. Показателна в това отношение е реакцията на големия френски поет и мислител Пол Валери, чиито разсъждения в областта на естетиката, и в частност на литературната стилистика, в много случаи придобиват силата на афоризми. По конкретния повод Валери пише:

„Разкрасен“ стил. Разкрасявам стила.

„Да разкраси“ стила може действително само онзи, който е способен на изчистен и „оголен“ стил. (Валери, 1941: 36).

С течение на времето и с развитието на самата наука схващането за стила като някаква „украса“ се променя. Особена заслуга в това отношение има големият швейцарски учен Шарл Бали, който, посвещавайки на стилистиката голяма част от живота си, стига до убеждението, че в речта нищо не възниква *ex nihilo* – едно по-внимателно наблюдение, пише той, винаги позволява да се открият в съществуващия език моделите, послужили за възникването на новите

форми (Бали, 1926: 45). Очевидно става въпрос за различните стилистични “находки” у един или друг автор. Ето защо според Ш. Бали задачата на стилистиката е именно в това, като се ограничава в рамките на общоговоримия език, да разкрие “зародишите” на стила, да покаже, че “пружините”, които го задействат, са скрити в най-баналните форми на езика (Бали, 1926: с. 111).

Що се отнася до индивидуалния стил на отделния писател, Бали смята, че колкото повече езиковите комбинации, които писателят използва, му остават присъщи, толкова с по-голямо основание може да се говори за стил: разликата (между отделните индивидуални стилове) е в степента, а не в същността (Бали, 1926).

Постепенно се достига до схващането, че “всеки текст има свой стил”. На съвременния етап от развитието на стилистиката е немислимо стилът да се разглежда отделно от текста, защото стилът се определя като едно от свойствата на дискурса, а текстът всъщност представлява неговата материализация. “Стилът е в детайлите, но във всички детайли, взети заедно, и във всичките връзки помежду им”, отбелязва Ж. Жонет (Жонет, 1991: 151).

Ето защо, когато се опитваме да разкрием особеностите на определен функционален стил, е необходимо да се опрем на подходящи (в случая – журналистически) текстове и да потърсим езиковите изразни средства.

2. Предмет на наблюдение и източници на материал.

Предмет на наблюдение за настоящата работа бе отразяването в печата на значимо за нашата страна спортно събитие, предизвикало огромен интерес както сред специалистите, свързани по един или друг начин с футбола, така и сред широката общественост.

На 13 май 1998 г. на националния стадион “Васил Левски” бе изигран финалният мач за купата на Република България за 1998 г. между отборите на ЦСКА и Левски (Сф), завършил с резултат 5:0 за “сините”. Успоредно с това основно събитие, в печата намериха място и някои от съпътстващите го действия на Христо Стоичков – звездата на българския футбол от отбора на ЦСКА, на главния съдия

на срещата – германеца Мерк, и на публиката, представена от привърженици на един от двата отбора.

Събитието бе отразено широко във всички средства за масово осведомяване. За написването на настоящата работа са избрани 8 печатни издания с дата 14 май 1998 г. Това са ежедневниците от централния столичен печат “Дневен труд” (Т), “Стандарт” (Ст), “24 часа” (24), “Демокрация” (Д), “Новинар” (Н), “Гол” (Г), “Меридиан мач” (ММ) и “7 дни спорт” (7), като следва да се отбележи, че последните 3 са специализирани в областта на спорта, а два от тях – във футбола.

Изборът не би могъл да се определи като случаен и поради това, че са търсени вестниците с най-висок според специализираните проучвания тираж за страната.

Този факт сам по себе си е предпоставка да се смята, че материалите са написани професионално и са съобразени с нивото на съответната читателска “публика”, за която са предназначени.

3. Анализ на емпиричния материал.

3.1. Анализ на лексиката.

Внимателният прочит на статиите сам подсказва как трябва да се подреди и анализира материалът. Футболът е динамична игра, затова прави впечатление относително високият брой на употребените г л а г о л и (изразяващи действие). Те са “изведени” още в заглавието на всички публикации по темата, напр.: “Левски” **гилотинира** ЦСКА с 5:0 (Т), Левски **съсипа** ЦСКА с 5:0, **взема** купата (Ст), “Левски” **бие**, Ицо **удря** (24), С 5 **изстрела** сините **взривиха** юбилея (Д), “Левски” **взе** 24-а купа на България (Н), Левски **почерня** юбилея на ЦСКА (Г), Левски **взе** 27-а купа: Стоичков **налетя да бие** фен на “сините” (ММ) и Левски **прави** ЦСКА за **смях** (7). (Налагат се две уточнения: 1. Употребата на кавички е съобразена с употребата в медиите, ние само цитираме, и 2. Напълно се абстрахираме от фактологическите неточности, на които се натъкнахме, като например: 24-та купа (Н) – 27-а купа (ММ); за 23 път (Ст) – за 27 път (Т); 70 финал (Г) – 71 финален двубой (ММ); публиката според различните издания е 45 000 зрители (Т) – 50 000 (7, Ст, Н) – 55 000 (24) и др.).

Предназначението на заглавието, както е известно, е двойко: 1. Да каже основното от съдържанието в максимално кратка (сбита) форма. От гледна точка на актуалното членене на речта заглавието може да се разглежда като т е м а, а съответното изложение (статия, стихотворение, разказ и т. н.) като р е м а, тъй като “темата представлява предметът на съобщението” (Ковтунова, 1976: 7), а ремата включва новото съдържание по тази тема. 2. Да бъде атрактивно, с което изпълнява своето комуникативно предназначение (Шародо, 1983: 101).

Всеки от вестниците е постигнал посочените две цели по своему, като се започне от “страшното” гилотиниране (гилотината като символ на един от най-жестоките инструменти за умъртвяване на човека, с което е постигната максимално висока степен на експресивност), премине се през “вземане на купата” (което по асоциация извиква антонима “даване”, за каквото тук изобщо не става дума, тъй като купата трябва да се извоюва, спечели и никой не я получава даром) и се стигне до подигравателния израз “права за смях” (хуморът може да бъде по-убийствен от причиняването на физическа смърт, а унижението и обидата – по-болезнени от физическата болка). Впрочем и в самите статии се наблюдава висока честота на употреба на тези и други глаголи със същото или подобно значение. Става въпрос за употребата на с и н о н и м и, чието основно значение е “побеждавам”, като всеки от тях притежава и допълнително значение (допълнителни семи), което му придава своеобразна “окраска”, правейки го по този начин по-експресивен. Например: бия (24), побеждавам (24, Н), надигравам (Н), надделявам над (Д), вземам (купата) (Н, ММ), печеля (купата), спечелвам (Д, Н, ММ), громя (Ст, Г), разгромявам (Д, Н), разбивам (Ст), смачквам (Г), съсипвам (Ст, 7), почерням (юбилея) (Г), гилотинирам (Т); подигравам се (Ст), права за смях (7), ставам за смях (Г), огорчавам (24), унижавам (Ст) и др.

Същевременно са употребени и някои наречия, които допълнително подсилват значението на съответния глагол, като: надигравам **безапелационно** (Д), смачквам **направо**

(Г) и др., както и съществителни във функцията на допълнение към по-слабо изразителните глаголи: фиксирам (първа) победа (ММ), затвърждавам **разгрома** (7). Подобни конструкции имат обаче характера на вестникарски клишета.

Що се отнася до поведението на Христо Стоичков, различните вестници са го “видели” различно, ако се съди по употребените глаголи и глаголни съчетания:

нереализиран акт	реализиран акт
(-) ←	→ (+)
<i>в активна позиция:</i>	
опита се да удари (запалянко) (ММ)	Ицо удря (24)
опита се да се саморазправи (7)	
помъчи се да удари (ММ)	
налетя да се бие (със запалянко) (7)	
налетя да бие син (ММ)	
за малко не се сби (Н, Г)	

в пасивна позиция (той е предизвикан, полицаи го възпират):

Полицаи го възпряха да не отговори на провокациите от трибуните (Т).

По този начин Стоичков е оневинен от журналиста, защото де факто той нищо не е направил, други са вършителите на действията.

На следващо място при анализа на лексиката следва да се разглеждат и м е н а т а – съществителни и прилагателни, съчетаване, както и преминаването от едната граматическа категория в другата, чрез субстантивизиране, а по-рядко и адиективизиране (подробно по този въпрос вж. Риежел, 1993: 5–10).

Особено типичен в този случай е примерът с прилагателните “син” и “червен” (цвят), отразяващи цвета на всеки от двата отбора, а разглеждано в по-широк диапазон от време (исторически аспект) може би и политическата им окраска (Ср. “Лафчис предаде купата на ликуващия **син** управляващ елит – политически фенове на тима начело с члена на управата на клуба Евгени Бакърджиев, а така също Муравей

Радев и Стефан Софийски” (Т), което пък от своя страна е причина за още по-силното нажежаване на страстите в този двубой. “Сините” са футболистите на “Левски” (Сф), “червените” – на ЦСКА. И двете думи са употребени многократно във всички издания. Освен това чрез п о в т о р н а н о м и н а ц и я (за ролята на повторната номинация като важен фактор за смисловата организация на текста вж. Пак, 1979), са употребени като техни функционални еквиваленти съответно:

– за “Левски” – синият тим (Д), 84-годишният тим (Д), единадесеторката на Мишо Вълчев (Д), тимът от Герена (Н), левскарите (Д, ММ) и

– за ЦСКА – армейците (Т, Д), Борисовата градина (24), притежателят на отличието (Д), цасекарите (24).

Последните думи от двете редици притежават и подчертано пейоративно значение. Образувани са по един и същ словообразователен модел – от името на отбора, като основа, + суфикса -ар(и), който е и носител на отрицателното значение (ср. бележкар, тъпанар и др.).

Прилагателното “син” се среща и в съчетания като: син тим (Д), син запалянко (24), син фен (ММ), син таран (Д) и др.

Прилагателното “червен” сякаш умишлено е избягвано. Тук по-често се срещат словосъчетания с прилагателното “армейски”, напр.: армейски тим, армейска защита (Т). Същевременно, когато се говори за отбора на ЦСКА, “краските” са подсилени: твърди се, че това е “една от най-черните страници” (Т), а за българския футбол – “мрачен период” (Д). Употребата на п р е в ъ з х о д н а с т е п е н на прилагателните съществено допринася за усилване на негативното или, респективното, положително звучене. Напр.:

(–) най-черна страница (Т), най-тежко поражение (7)

(+) най-много истински мачове (Д), най-популярният клуб (Д).

В някои случаи анализът на съчетанията в различните вестници на едно и също прилагателно с различни синоними от един и същ синонимен ред от съществителни създава впечатлението за траен (или постоянен) белег на обекта,

напр.: вечното дерби (Н, ММ), (във) вечното дерби на популярния турнир (Д); вечния враг (Т, Г), вечния си враг (Н, ММ), вечния си съперник (Н, ММ), вечния си партньор (Ст), вечния си опонент (Д). Същевременно “Левски” и ЦСКА са “стари съперници” (Д), между тях има “дългогодишно съперничество” (ММ), а единият от тях е играл срещу “стария си партньор” (24). Но и двата тима са били “мобилизирани докрай съперници” (Д). Употребата на наречието “докрай” придава особена сила на словосъчетанието.

Постигнатият в мача резултат от 5:0 също е повод за употреба на голям брой ярки епитети, напр.: “историческа победа” и “историческото 5:0” (Ст), “исторически разгром” (Н); “зрелищна победа” (Г), “зрелищен мач” (Г), “страхотен мач” (7), “великолепен спектакъл” (Д).

Натрупването на повече от едно прилагателно, макар и в отделни случаи, също засилва емоционалността на текста, напр.: “първи подобен резултат” (Н), “фантастична изразителна победа” (7).

Играта на футболистите от “Левски” се характеризира като “постепенен методичен натиск” (Д) с “бързи контраатаки” (Н), “точни попадения” (Д), “идеален пас” (24), “прекрасен гол” (7), (след) “гръмотевичен удар” (Т), при “патентован (за ЦСКА досега) резултат” (Д), а според други като “рекорден (24-ти) път” (Т) спечелена на финала купа. Тяхната публика е “грандиозна” (Д).

В същото време ЦСКА е “символичен домакин” и “реален гост” (Д) на националния стадион, отборът има “зашеметена защита” (Д), “безпомощна защита” (Н) и затова се стига до “позорна загуба” (Т). Нещо повече – армейците са “съучастник в разгрома” (Д), с което имплицитно се напомня за автогола на Г. Йорданов. Те са “объркани”. В този краен предел на напрежение сякаш отпада необходимостта от квалификация (употреба на епитети), една дума е достатъчна и тя е “провал” (Н) (за “нулевата степен” като израз на сублимното вж. Жонет, 1966: 207).

Всички вестници са построили материалите си за мача върху контраста “червените” (-) – “сините” (+). При този печален за ЦСКА резултат един от тях прогнозира дори

че на празненствата за юбилея си те “ще реват” (Г). Докато сините “триумфират” (24,7), те са “потопени в радостен транс” (Т), защото са били “много по-настървени” (за трофея) (Г), “подобряват стария си рекорд” (4:0) (Д), “надделяват над вечния си опонент за първи път” (Д) и за тях това е “разгром номер 1 в историята на 57-те финала за трофея” (Д). С две думи, “заслужават трофея” (24).

Особена група думи в лексиката на даден език (в случая български) са думите от чужд произход. Те навлизат в езика посредством заимстване от други езици главно по две причини: 1. по необходимост и 2. поради някакво “модно увлечение”.

При първия случай най-често това са думи, свързани с терминологията в дадена област от живота, която не съществува в “приемация” език или не е достатъчно развита, или е за предпочитане да се използва мездународната лексика. Такъв е именно случаят със спортните термини, особено във футбола, който, както е известно, е възникнал във Великобритания, но е станал популярен в цял свят. Всички вестници употребяват думи като: финал, футбол, футболист, гол, дузпа, клуб, капитан, шампионат, резултат, рефер, рекорд, турнир, пас, терен, лига, публика, либеро и много други. Срещат се и много думи, които представляват истински *чуждици*, защото имат свои еквиваленти в българския език, но се употребяват било поради краткостта си, било поради по-голямата си благозвучност или някаква друга подобна причина. Такива са (измежду срещнатите в печата) “регистрирам” (гол) вместо “отбелязвам”, “пеналт” вместо “наказателно поле”, “фен” вместо “запалялко” (привърженик), “дебютант” вместо “начинаещ”, “тим” вместо “отбор”, “триумфирам” вместо “ликувам” и много други.

И накрая между думите от чужд произход съществуват и такива заемки, които така трайно са навлезли в езика ни, че вече не ги възприемаме като чужди, напр. (измежду употребените в 8-те вестника): сезон, схема, тунел, стил, телевизор и т. н. А има и такива думи, които, макар и да знаем, че са чужди, няма как да заменим, напр.: мобифон,

манекен, импресарио/мениджър, полицай, партньор, трофей и т. н.

В журналистическата реч се срещат и т. нар. “клишета”, банални изрази, които поради честата си употреба са изгубили своята експресивност или са резултат на буквален пренос от чужд език: поставям на колене (ЦСКА) (ММ), влизам в историята (на турнира) (Н), реализирам попадение във вратата (Д), пускам под масата (на финалите) (Г), съперничество на двата гранда (ММ), разписвам се за (Ст, 24), разписвам се във вратата на (Н), Тодоров, Александров и компания (Т) и др.

Езикът на журналистите спортни коментатори е изпъстрен и с думи и изрази, които се отнасят към разговорната реч или някой професионален жаргон. Това се обяснява предимно с желанието им да се харесат на своите читатели, да им “намигнат” по този начин свойски, да ги спечелят. Но пък рискуват да загубят своя професионализъм, що се отнася до употребата на езика. Такива са например следните случаи: (четири гола) **набута** (24), **тригодишна суша** (7), **мизерията стана пълна** (24), **(карам) да крстие** (24), **лаксемя се** (Г), **панирам “червените”** (Г), **отнасям ругатни** (24), **резил** (Г), **бия до посиняване** (Н) и много други.

Политическият жаргон се е “излял” в изрази като “упражнявам правото си на свободно слово” (24), “полицайте прекратиха дебата” (за спречкването между публиката и Стоичков) (24) и т. н.

Анализът на лексиката, който далеч не изчерпва всички особености на нейната употреба в речта на спортните журналисти, все пак достатъчно убедително показва, че тя е онази част от езика, която те в най-голяма степен умело използват в своите коментари и която в най-голяма степен отразява спецификата именно на тяхната област.

3.2. Синтактичните особености могат да бъдат сведени до следното:

3.2.1. Употребяват се сравнително разгърнати (по-рядко прости) изречения, съдържащи максимална информация. Напр.: “Левски направи ЦСКА за смях с фантастична победа

5:0 на финала за Купата на България снощи през 50 000 запалянковци на стадион “Васил Левски” (7).

3.2.2. Предпочита се правият словоред (подлог – сказуемо – допълнение и прилежащите им пояснения – епитети или наречия), напр.: “Левски за първи път бие ЦСКА с 5:0” (Г), “За първи път в мач между двата отбора играчите не ръкомахаха към рефера” (Г), “Те нямаха и какво да кажат на германеца Маркус Мерк” (Г) или “Мачът бе наблюдаван от множество чуждестранни мениджъри” (Н).

3.2.3. Употреба на специфични стилистични конструкции, изразяващи:

а) **теза – антитеза**, напр. “Три сезона най-популярният клуб води войни на доста фронтове, **някои справедливи, някои – не**” (Д);

б) **оценъчно-модално съдържание**, напр. Не може да се отрече, че...” (Д);

в) **предположение** посредством подчинено хитотетично изречение в препозиция, напр. “Дали заради... или... двата съперника започнаха прекалено предпазливо” (Д);

г) **персонална характеристика** посредством назоваване на лицето + повторна номинация в обособена част + подчинено относително изречение, напр. “... отсъстваше Георги Василев – треньорът, който дава душа на подобен стил” (Д); или като обикновено **приложение**, напр. Георги Иванов-Гонзо, Димитър Пенев: стратегът от Миряне, Ерик Кантона, скандалният французин, и някои др.

д) **икономия на речевите средства** чрез изпускане на думи и изрази, които лесно могат да се възстановят, напр. “... пропуснатите две положение” (за реализиране на гол), “очи в очи” (с вратаря) (Д) или чрез субстантивизиране на други части на речта, напр. “... автогол на Г. Йорданов оформи **крайното 5:0**” (Ст) вместо: крайния резултат.

3.3. Употреба на т. нар. т р о п и:

Бяха отбелязани отделни употреби на:

а) **с р а в н е н и е**, напр. “ЦСКА играеше като кръводарител” (Т) или “Червените изглеждаха сякаш токущо са им извадили всички зъби без упойка” (Т);

б) м е т а ф о р а, напр.: дирижирам (играта) (24), матирам (противника) (Н), пълководец (за треньора на “Левски” (Т);

в) м е т о н и м и я, напр.: перфектна свирка (за обозначаване на рефера) (Т);

г) и р о н и я, напр.: “В навечерието на славния си 50-годишен юбилей получиха по 1 гол честитка за всяко десетилетие” (Т).

4. Заключение

Подробният лингво-стилистичен анализ на конкретния материал ни позволява да направим някои изводи относно употребата на езика в областта на спортната журналистика и формирането на определен функционален стил – публицистичния (в широкия смисъл на този термин).

4.1. Езикът на спортната журналистика се използва в две основни функции – д а и н ф о р м и р а обществеността за определено актуално и в определен смисъл значимо събитие и да в ъ з д е й с т в а чрез определени внушения и стилистични прийоми върху емоционалността на читателската “аудитория”.

4.2. В тази си двойка задача езикът, употребяван от спортните журналисти, може да се разглежда, от една страна, като съобразяване с езиковата норма, а от друга – като специфична употреба, която прави от него определен функционален стил, различен от другите функционални стилове (художествения, официално-деловия, научния и т. н.).

4.3. Публицистичният стил (в своята жанрова разновидност спортно-журналистически) се отличава с простота на изказа и почти пълно отсъствие на образност. (Наблюденията показват, че не е особено богато наситен с т. нар. тропи). Срещат се дори клишетата.

Същевременно умело се използват всички възможности на лексиката, които спомагат езикът да бъде жив, да въздейства ефективно.

4.4. Заслужава внимание връзката между спортно-журналистическата и разговорната реч. Навлизането в езика на спортните журналисти на елементи от разговорната реч се

обяснява с търсене на по-бърз и по-точен контакт с адресата, но това води неизбежно и до известно принизяване на стила, присъщ на писмената реч.

4.5. Посочените дотук характеристики могат да послужат като основа за оценка на езика и стила на изданията – предмет на наблюдение. Така в единия край на скалата бихме разположили в. “Демокрация” с неговия почти неприсъщ за жанра “висок” стил, бихме поставили в средата в. “Дневен труд” – балансиран, добре отмерен в лингво-стилистично отношение – и бихме спрели в другия край на в. “24 часа” и “Гол”, които умишлено се доближават до разговорната реч, дори до жаргона. Останалите издания се разполагат някъде в междинните положения по скалата, но една по-точна и по-обективна оценка се нуждае от допълнителни наблюдения.

ЛИТЕРАТУРА

Бали 1926: Ch. B a l l y. Le Langage et la vie. Payot.

Валери 1941: P. V a l é r y. Tel quel. Gallimard.

Гак 1979: В. Г. Г а к. Повторная номинация на уровне предложения. Синтаксис текста. М., с.91–103.

Жонет 1966: G. G e n e t t e. Figures I. Paris.

Жонет 1991: G. G e n e t t e. Fiction et diction, Seuil, 1991.

Ковтунова 1976: И. И. Ковтунова. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. М.

Риежел 1993: M. R i e g e l. Grammaire et r é f é r e n c e: A propos du statut sémantique de l'adjectif qualificatif. L'information grammaticale, № 58, Juin 1993, p. 5–10.

Шародо 1983: P. C h a r a u d e a u. A propos du genre information: Les titres à scandale ou le contrat d'insolite. Langage et discours. Eléments de sémiolinguistique. P.